

Правове регулювання міжнародного партнерства у створенні та використанні майбутніх орбітальних космічних комплексів

Відзначено певну неузгодженість національних законодавств в галузі використання добутих в космосі природних ресурсів з міжнародним правом. Ідентифіковано ризик міжнародних конфліктів при використанні природних ресурсів небесних тіл. Запропоновано як відповідь на виклики потенційних конфліктів між членами світового співтовариства створення орбітальних космічних комплексів і їх використання на умовах державно-приватного партнерства. Запропоновано напрямки розвитку правового регулювання проєктів зі створення та використання орбітальних космічних комплексів.

Задача організації використання ресурсів космосу (принаймні в межах Сонячної системи) з мінімальними навантаженням на екологію нашої планети та залученням ресурсів з Землі є важливою для розвитку людства в найближчі десятиліття. Подолання екологічних викликів такого використання космосу стосується значною мірою земної атмосфери та навколоремної орбіти – неприпустиме їх надлишкове забруднення токсичними продуктами згоряння палива й уламками ракет. Важлива оптимізація фінансових витрат, адже використання Землі як бази підкорення космосу вимагає подолання її тяжіння ракетами-носіями, при виведенні корисного навантаження у космос.

Для розв'язання згаданих проблем реалізуються масштабні програми розгортання в найближчі десятиліття присутності людства на Місяці, = «Артеміда» [1] і Марсі (проєкт SpaceX [2]) - тяжіння на цих небесних тілах набагато нижче земного. Використання Місяця та Марсу може сприяти покращенню умов життя людства на Землі і забезпечити використання природних ресурсів небесних тіл Сонячної системи. Водночас правову базу використання небесних тіл слід впорядкувати, виходячи із засад безпеки людства; у сучасному правовому регулюванні діяльності в космічному просторі бракує спеціальних норм щодо переробки позаземних природних ресурсів після вилучення з їх початкового місця розташування в комерційних цілях [3].

Правове регулювання використання космічних тіл, видобутку і використання мінеральної сировини з них, здійснюється міжнародним космічним правом (МКП), його основоположний документ - Договір про космос [4], і національним законодавством, прийнятими США (2015), Люксембургом (2017) та деякими іншими країнами (зокрема ОАЕ, 2020). Закони США і Люксембургу видаються такими, що частково суперечать міжнародному праву.

Так Закон США «Про конкурентоздатність комерційного космічного запуску» (Commercial Space Launch Competitiveness Act [5]) прийнятий 21.05.2015, дозволяє американським компаніям "займатися комерційними дослідженнями та експлуатацією космічних ресурсів". Офіційно США не визнають, що цим Законом заявляється «суверенітет, суверенні чи ексклюзивні права» або юрисдикція щодо будь-якого небесного тіла, або право власності на

нього. Деякі вчені [6] стверджують, що визнання США права власності на космічні ресурси є актом суверенітету, який порушує Договір про космос. Це породило суперечку щодо прав на видобуток корисних копалин; резидентам США надаються переваги, зокрема тимчасове (до 2025 року) звільнення від жорсткого державного регулювання у сфері космічної діяльності, та державні гарантії належності їм всього добутого з небесних тіл [7, 8].

Люксембург визнав правовий принцип власності на космічні ресурси шляхом прийняття 20 липня 2017 року Закону про розвідку та використання космічних ресурсів (Закон про космічні ресурси) [9]. Таким чином член ЄС створив нормативно-правову базу для космічної гірничодобувної галузі, яка, зокрема, описує процедури санкціонування та нагляду за місіями з дослідження та використання природних ресурсів у космосі. Ці процедури значною мірою були натхнені застосовуваними до фінансового сектору. На противагу закону США, *люксембурзький містить* глобально орієнтований підхід до використання космосу. Водночас Закон про космічні ресурси визнає - принаймні неявно - права, які компанії набувають під час своїх космічних місій, хоча питання власності в космосі потребуватиме додаткового роз'яснення, оскільки національне законодавство повинні доповнювати міжнародні угоди.

Як бачимо, національні законодавства в галузі використання добутих в космосі природних ресурсів інколи не узгоджуються з міжнародним правом. Це створює ризик значних міжнародних конфліктів при практичному використанні природних ресурсів із космічних тіл резидентами різних держав. Такі ризики необхідно зняти на рівні ООН у формі прийняття світовою спільнотою міжнародного договору про видобуток, право власності та використання природних ресурсів з космічних тіл”, та створення авторитетного інституційного механізму - міжнародної організації з видобутку ресурсів з космічних тіл. Найскладніше - забезпечити ратифікації запропонованого договору провідними космічними державами.

Ми пропонуємо вважати частковою відповіддю на виклики потенційних конфліктів між розвинутими космічними державами та іншими членами світового співтовариства використання відкритого космосу шляхом **створення космічних комплексів** на гео- та геліоцентричних орбітах із відтворенням на них основних умов, існуючих на Землі, Такі орбітальні об'єкти, можуть зокрема бути: 1) *забезпечувальними* (сонячні електростанції; видобування води з небесних тіл і т.і.), 2) *переробно-виробничими*: (первинна переробка корисних копалин з небесних тіл, промислове виробництво) та навіть 3) *туристичними* [10].

Створення та експлуатація ОКК (тим більше їх угруповань) є грандіозним за рівнем технологічних задач та залучених фінансових ресурсів проектом. Жодна міжнародна організація, держава, транснаціональна компанія самостійно реалізувати його не здатні – потрібне об'єднання зусиль державних космічних агентств та осіб приватного права багатьох держав. Отже неминучі глобалізація проекту і створення міжнародного **публічно-приватного партнерства** (ППП) за участі міжнародних організацій, державних органів та національних підприємств різної форми власності.

Сьогодні ППП - достатньо апробований інструмент, а відносини в галузі його створення та використання щодо конкретних проектів врегульовані в законодавстві більшості держав та досліджені провідними науковцями [11, 12]. На міжнародному рівні концепції ППП перетворюються, ключова роль відводиться не тільки економічній вигоді, а й досягненню Цілей сталого розвитку в цілому. Водночас правові умови реалізації ППП, закріплені національним законодавством, мають певні відмінності.

Певним варіантом ієрархічного партнерства може бути **консорціум** із визначенням керуючої та обслуговуючих компаній, зареєстрованих в стабільних державах з пануванням верховенства права, ліберальним законодавством щодо податків, руху капіталу контролю за експортом супутникових технологій, яка одночасно є учасником Режиму контролю за ракетними технологіями. Зазначимо, що правове регулювання експортного контролю за космічними технологіями в ЄС в цілому вважаються менш жорсткими та витратними ніж у США [13]). Україна в 1995 р. впровадила на національному рівні процедури державного експортного контролю, передбачені Керівними принципами діяльності Режиму, та відповідні Списки товарів, а в 1998 р. здобула членство в РКРТ. На наш погляд, на практиці консорціальний механізм може бути застосованим до простіших орбітальних об'єктів, на кшталт орбітальної гірничо-збагачувальної фабрики, створюваних винятково з комерційною метою.

Сучасній космонавтиці відомі **космічні комплекси**, створювані окремими державами (російська орбітальна станція «Мир») так і кількома сторонами («Союз-Аполон» - СРСР і США, «Спейслаб» - США й ЄСРО, посередник ЄКА). Очевидно, що **статус майбутніх космічних комплексів**, створюваних та експлуатованих міжнародними публічно-приватними консорціумами регулюватиметься кількома рівнями правових норм, в першу чергу міжнародним правом, включаючи Договір про космос, Конвенцію про реєстрацію (1975) [14] та ін. Він може бути **подібним до статусу Міжнародної космічної станції (МКС)**, врегульованого Угодою щодо співробітництва па міжнародній космічній станції цивільного призначення [15].

Без сумніву, співпраця за програмою МКС знаменує новий етап розвитку світової космонавтики. Ніколи раніше таку кількість держав-партнерів не було задіяно в космічних проектах. МКС - перше втілення ідеї створення великогабаритних космічних комплексів на орбіті навколо Землі

Водночас **правовий режим МКС може виявитися далеким від оптимального**. Режим створення та експлуатації майбутніх ОКК, може суттєво відрізнятись від МКС, адже остання вважається не єдиним космічним об'єктом, а сукупністю зістикованих об'єктів зі своєю юрисдикцією на кожному [15]. Угода про МКС передбачає, що кожна з держав зберігає юрисдикцію і контроль над елементами станції, котрі вона реєструє. Правовий статус МКС – сукупність міжнародних договорів, які регулюють право власності на її елементи, права і обов'язки екіпажу, та юрисдикцію держав—партнерів під час експлуатації МКС. Партнери (а) надають один одному в користування належні їм елементи інфраструктури станції; (б) мають право на обмін або продаж будь-якої частини виділених їм користувацьких елементів і ресурсів; (в) вправі направляти кваліфікований персонал для роботи в складі екіпажу станції (г) здійснюють

карну юрисдикцію щодо власних громадян-членів персоналу МКС; (д) застосовують загальні й спеціальні норми МКП залежно від ситуації.

Безпрецедентні за кількістю учасників і масштабом діяльності міжнародні проекти орбітальних космічних комплексів (ОКК) спричиняють виникнення особливого інструментарію їх міжнародно-правового регулювання. Оптимальний нормативно-правовий механізм регулювання міжнародних проектів зі створення та експлуатації ОКК, та взаємовідносини учасників, видається нам **кількарівневим**, заснованим на принципі ієрархії для забезпечення виконання основних зобов'язань партнерів. Першим рівнем будуть згадані універсальні міжнародно-правові договори. Другим – розгалужена система міжурядових багато-, кілька- та двосторонніх угод, які закріплюють основні засади співробітництва, взаємні права і обов'язки партнерів, технічні питання безпосередньої взаємодії щодо ОКК (меморандуми про взаєморозуміння, кодекс поведінки і т.і.). Жодне з їх положень не повинно протирічити основним договорам МКП. Третій рівень складатимуть угоди між неурядовими учасниками, що регламентуватимуть права і обов'язки учасників міжнародного консорціуму, розмір їх часток, участь у використанні елементів, порядок розподілу фінансових витрат та прибутків. Така ієрархія дозволить залучити в складні космічні проекти не лише агенції, а й інноваційні підприємства з різних держав.

Дослідження юристами-міжнародниками [16, 17] функціонування орбітальних космічних комплексів, дозволяє серед потенційних джерел юридичних проблем такого функціонування виділити **деліктну відповідальність** (за завдану шкоду учасникам проекту та третім сторонам) та **правовий режим інтелектуальна власності**.

Так при використанні МКС **договірна та деліктна відповідальності за завдану шкоду** наступає залежно від умов:

1) якщо шкоди завдано Партнерами один одному або їх особами (здіянні організації) у зв'язку зі створенням і експлуатацією МКС (захищені космічні операції), то застосовується норма взаємної відмови від вимог відповідальності за завдані збитки (cross waiver of liability);

2) у всіх інших випадках, коли збиток завдано третім державам або їх особам, діє Конвенція про міжнародну відповідальність за шкоду, заподіяну космічними об'єктами.

Обмін «чутливими» космічними технологіями всередині партнерства, повинен регулюватися з врахуванням обмежень на доступ до таких технологій певних держав, та можливих винятків для передачі технологій, слугуючої досягненню сталого розвитку. Орбітальні елементи можуть бути прирівняні до державної території для цілей застосування національного законодавства про інтелектуальну власність. Щодо МКС, Партнери розширили сферу дії національного права в частині інтелектуальної власності. Тим самим визнано поширену в доктрині точку зору, що для застосування національного законодавства з інтелектуальної власності до діяльності в космічному просторі, необхідна пряма вказівка на таке застосування в національному або міжнародному праві.

Реалізація програм співробітництва в космосі носитиме багатогранний характер і стосуватися широкого кола видів діяльності, в зв'язку з чим доречно створення органів різної компетенції в т.ч. *ad hoc*, покликаних забезпечити виконання ними своїх зобов'язань. Приймати рішення такими інституціональними механізмами співпраці можливе на засадах загальної згоди (консенсусу), паритету партнерів, або субординації у взаємовідносинах між ними узалеженої від фінансового і технічного внеску в імплементацію проекту деяких з них. Учасники МКС створили механізм консультацій, перемовин і прийняття необхідних поправок до засадничої для співробітництва міжнародної угоди при виникненні необхідності усунення правових прогалин достатній для врегулювання спорів у процесі співробітництва.

Реалізація майбутніх проектів орбітальних космічних комплексів стимулюватиме вивчення міжнародно-правових аспектів космічної діяльності, які характеризують юридичні особливості партнерства та позначають нові тенденції в МКП в цілому.

Список літератури

1. <https://www.nasa.gov/artemisprogram>
2. <https://www.spacex.com/human-spaceflight/mars/>
3. Tronchetti F. The exploitation of natural resources of the Moon and other celestial bodies. <https://brill.com/flyer/title/16685>
4. Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies, <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/introouterspacetreaty>
5. Commercial Space Launch Competitiveness Act <https://www.congress.gov/114/plaws/publ90/PLAW-114publ90.pdf>
6. Ridderhof, R. Space Mining and US Space Law. 18.12.2015. Peace Palace Library.
7. Law Provides New Regulatory Framework for Space Commerce | RegBlog". www.regblog.org.
8. Oduntan G. Who owns space? US asteroid-mining act is dangerous and potentially illegal. 2015. <https://theconversation.com/who-owns-space-us-asteroid-mining-act-is-dangerous-and-potentially-illegal-51073>
9. Loi du 20 juillet 2017 sur l'exploration et l'utilisation des ressources de l'espace [Law of July, 20 2017 on the Exploration and Use of Space Resources], Mémorial A, n° 674, July 28th 2017, art. 1 (Lux.)
10. Hawking S. The Universe in a Nutshell. 2011. URL: <https://www.goodreads.com/book/show/2095>
11. Публічно-приватне партнерство у відносинах держави з міжнародними організаціями і транснаціональними корпораціями. Ред. Т. Єфіменко, К., 2015.
12. Маслова С.В. Тенденции правового регулирования государственно-частного партнерства на международном и национальном уровнях. *Московский журнал международного права*. 2019(3): 114-127. <https://doi.org/10.24833/0869-0049-2019-3-114-127>

13. Sandra I. Erwin, *Export Rules Under Fire for Eroding U.S. Space Industry*, National Defense (June 1, 2009), <http://www.nationaldefensemagazine.org/articles/2009/6/1/2009june-export-rules-under-fire-for-eroding-us-space-industry>

14. Конвенція про реєстрацію об'єктів, що запускаються в космічний простір (Нью-Йорк, 14.01.1975)

15. Соглашение между Правительствами Канады, членов ЕКА, Японии, РФ и США относительно сотрудничества по международной космической станции гражданского назначения (Вашингтон, 29.01.1998).

16. Асланова Д. Правовой статус Международной космической станции, - Актуальные проблемы авиации и космонавтики, 2012, с.328-329.

17. Савельев, В. «Правовой статус международной космической станции» - автореферат диссертации по ВАК РФ 12.00.10. <https://www.dissercat.com/content/pravovoi-status-mezhdunarodnoi-kosmicheskoi-stantsii>